"Острів Кавказ, який лежить поміж Індією та Скіфією,

є найвищим островом світу з гірськими вершинами.

Звідтіля доктор Фауст розглядав різні землі і далі морські.

Там росте стільки перцевих дерев, як у нас ялівцю".

Історія про доктора Йоганна Фауста. XVI ст.

1

Старовинна вілла, початок століття, баварсько-карпатський стиль (не знаю, чи такий направду існує, швидше всього — ні, тож будемо вважати, що я вкотре видаю бажане за дійсне), вкрита рудою черепицею, стіни частково з білого каменю, частково з чорного дерева, декілька ґаночків, багатоярусні підвали на зразок середньовічних катакомб, а проте з найсучаснішим устаткуванням, обов'язкова вежа, в якій розташована цілком таємнича окрема кімната для писання шедеврів. Скажімо, готичних романів. Або метафізичних елегій.

Довкола — ріденький, проте вельми рідкісний парк, який навіть узимку, під снігом, залишає сильне південне враження — стільки в ньому вічнозеленого.

Пізніше з'ясовується, що віллу винесено на пагорб, З тераси, по кутах якої зимують закутані в мішки садово-паркові скульптури, можна дивитися на Штарнберзьке озеро, мимоволі згадане Еліотом у "Безплідній землі", на протилежний його берег з відразу кількома мисливськими замками, що ясніють у чорному плетиві січневого баварського лісу. Абсолютна тиша.

Я маю кімнату на третьому поверсі, під згадуваною вежею. Мої вікна виходять на паркові сосни, на приозерні схили, далі само озеро, потім Альпи (іноді їх зовсім немає — вони

розчиняються в імлистій порожнечі), потім вони робляться дедалі вищими, потім починаються інші культури, землі, перевали, інші рослини, ландшафти, мови, напої, потім уже Італія, в бік якої тужливими очима задивлений кожен порядний баварець. Мої вікна, отже, виходять на південь.

У цій кімнаті мешкає дерев'яна жінка. З мечем і Біблією в руках вона охороняє мій сон у головах ліжка. Зрештою, одного чудового ранку я можу прокинутися без голови. Тому намагаюся їй подобатись. Це, здається, свята Варвара. А я колись писав вірш до однієї Варвари, причому римував її з "почварою". Даремно.

До речі, про вірші. Не далі, як місяць тому, у брудному передноворічному Станіславові з його бридкими дощами, воронами і горілчаними чергами я вигадав сам про себе такі рядки:

Патріарх не може жити в неволі,

Патріарх повинен жити в Тиролі..

І от — прошу дуже. Напишеш зопалу щось таке самозакохане, а воно збувається. Майже збувається, бо нині я не зовсім у Тиролі, але дуже близько від нього — передгір'я Альп, Верхня Баварія, що не менш фантастично. Добрий поет мусить бути пророком, ні?

А все ж відчуття нереальності всього навколишнього кілька перших днів ніяк не полишає мене. і ця абсолютна, нерухома тиша, цей січневий спокій передальпійського містечка з його заледве чотирма тисячами мешканців, з його сповільненим, самозаглибленим ритмом, означуваним лише прибуттям і відбуттям електричок на Мюнхен.

І ця нереальна вілла на пагорбі, в глибині парку. Як і належиться віллам, вона має жіноче ім'я — "Вальцберта". Лісова Берта. Берта з лісу. Берта лісів. (Це незримий трубадур Бертран де Борн сурмить десь наді мною).

Не можу ні на чому зосередитись. Така абсолютна тиша. А за нею — безвідмовна діяльність механізмів, двері зачиняються самі собою, з делікатним поклацуванням дверних замків і вимикачів, ритмічні поштовхи гарячої та зимної води в трубах, ці припливи та відпливи на замовлення. Вілла має безліч кімнат, старі дзеркала, обрамлені мармуром, кручені дерев'яні сходи, порцелянові тарелі в креденсах, король баварський Людвиг Перший у масштабі 1:10 скаче

кудись на коні.

Не можу зосередитись, а просто слухаю. Вслухаюся в це затаєне поклацування, безвідмовне потріскування, ритмічне подзвонювання на тлі Великої Січневої Тиші. Сутінки западають вже о шостій вечора. Боюся порушити щось у цій системі. Єдиним невправним рухом гомо совєтікуса зруйнувати всі оці тисячолітні надбання старої Європи: делікатність і перевіреність усіх механізмів її буття.

Безперечно, тут живу не тільки я. Це такий притулок для письменників. Ця тиша повинна спонукати. У ній мусять виношуватися метафори і параболи. Це місце, де нарешті знайдено сякий-такий компроміс митця і суспільства, цих не на життя ворогуючих монстрів. Суспільство до дідька багате. Воно може дозволити собі таку розкіш: надати для тебе кімнату на третьому поверсі вілли "Вальдберта". Разом з панорамою Альп, сосон, вічнозеленими кущами і вікнами

на Італію. Разом із цією тишею та розміреністю. Думай, пиши, оглядай багатосерійні сни про Європу, пий вино, зрештою. Від тебе ніхто нічого не вимагає. Ти не мусиш нікому віддячувати, писати славильні

оди. Єдине прохання: сп'яну не побий порцелянові тарелі в кредeнсі. Бо ви,

поети зі Сходу, іноді полюбляєте щось подібне встругнути.

Цей будинок, на жаль, знаходиться у Фельдафінгу, Верхня Баварія, Німеччина. Ні, не у Ворохті і не у Косові. А міг би. За трошки інших поворотів історичного сюжету. А втім, навіщо ці безглузді зміщування акцентів? Питання явно не в тому, чи гарніші Альпи від Карпат...

Обстеження вілли до найдальших її закамарків тривало для мене десь коло двох годин. Я почував себе так, як, мабуть, повинен себе почувати молодий принц крові, що напередодні коронування оглядає власну карликову державку. З фіксуванням у пам'яті приємних топографічних подробиць: мисливські угіддя, водяний млин, монастирська винарня, заїжджий бордель... І все це тобі "на завтра". Майбутнє виглядає безмежно світлим. Я залишив собі "на

завтра", тобто на ближчих три місяці, купу всього: вежу, терасу, німецькі книги у дорогих палітурках, зимне вино, гаряче вино, миртові кущі, парковий гравій, рипучі сходи, січневу поверхню озера і розклад електричок на Мюнхен...

Пізніше я вийшов оглянути містечко, автоматично поширивши й на нього межі своєї — на три місяці — карликової держави. Відзначив подумки, що підданці мої живуть незле, оточивши себе зусібіч певною формальною довершеністю. Культура саду і культура огорожі, як і культура

балконів, дахів, ґанків, дверей, пташиних гнізд, коминів — усі ці окремо взяті культури вражали бездоганною вірністю стилеві. Міжконфесійна злагода давала про себе знати

відвертим сусідуванням католицької та лютеранської церков. Туга за Італією прочитувалась у дещо кічуватому, але від того щирому настінному живописі з, як правило, євангельськими чи агіографічними (о, ці баварські святі, відомі тільки баварцям! — скільки їх?) сюжетами. Це було т.зв. "люфтмалєрай" (малярство на повітрі), що ним кожен місцевий мешканець, свідомий власної унікальності, вважає за необхідне прикрасити свій будинок.

Я погодився правити такою країною.

Перший рядок виник сам по собі: "Зима в Баварії повільна". Можна було записувати вірш, який виростав би у цикл, який, у свою чергу, виростав би у книгу. Я не став цього робити з огляду на банальність ситуації. А проте рядок ще декілька днів залишався при мені, час від часу

натякаючи зсередини на можливе продовження сюжету:

Зима в Баварії помірна.

Зима в Баварії постійна.

Зима в Баварії подібна...

Останній варіант приваблював необхідністю перекинути мовний потік у наступний рядок. На цьому мене й заклинило остаточно. Деякі вірші не мають права бути написаними. Їх

треба замовчати — хай болять вічно. Зима, до речі, закінчилася десь так через тиждень, і я вже направду журився, що робитиму зі своїм анахронічним пальтом на тлі цієї свіжої (вічної?) паркової зелені. Але потім зима неодноразово і надовго поверталася, адже з півдня були

Альпи, зима обвалювалася надмірними, якимись аж різдвяними снігопадами у лютому й березні, і навіть у квітні, на католицький Великдень, було кілька добрих жмень снігу, принесеного вітром звідкілясь із околиць Міттенвальду, може, з Карвендельського хребта, не знаю.

Близька присутність гір узагалі вирішує досить багато. І суть не тільки в географічних назвах, хоча не забуваймо і про них. Кочівник (не скажу "завойовник") інстинктивно

уникає історизму. Називати певний край "Галичиною" для нього означає визнати, що тут хтось уже був перед ним. Був — у сенсі буття, а не перебування. Йому зручніше називати все це "Прикарпаттям". Це ні до чого не зобов'язує, бо є простою констатацією географічного факту. Причому з точки зору східної, адже з точки зору європейської ми знаходимося за Карпатами, тобто називати цей терен слід "Закарпаттям".

Що міг би вигадати уявний "кочівник" для Баварії? Який замінник винайшов би? Передальп'я? Можливо. Однак чи переконав би він усіх цих моїх тимчасових підданих?

Я звернув увагу на їхню любов до самих себе. Вона починається з капелюхів і гетрів, а закінчується Рільке і Вагнером. І поміж цими полюсами любові ще безліч інших цінностей, як, наприклад, Священна Римська імперія, виноград, пиво, духові оркестри, "Карміна Бурано", порцеляна з Німфенбургу, лебедине королівство Людвига Другого, ще раз пиво, багато пива, пиво і бароко, і тисяча кав'ярень, і нарешті повсюдне, як повітря, "ґрюсс Ґотт!" •— "вітай

Бога", щось на зразок нашого "Слава Йсу!"

Недалека присутність гір вирішує майже все.

2

Європейську людину (куди, однак, мене потягло?) сотворили гори і ліси.

Природа підказала, що буття мусить прагнути до дискретності, різноманітності й формальної довершеності. Гірсько-лісовий ландшафт був наочним втіленням усього переліченого. Він привчав до чутливого співіснування з Каменем і Рослиною.

Мандрівні проповідники, рицарі, акробати та комерсанти — цей рухливо-текучий фермент поштарів Старого Світу — щоденний свій шлях вимірювали подоланими горами і перетятими лісовими стежками. Краєвид вимагав уважності. У степах їм не вдалося б стільки пройти.

Заглибившись у нетрища Чорного лісу десь поблизу, наприклад, Тисмениці, подорожній самітник міг уже ніколи з нього не виринути. Чи виринути, скажімо, аж у південнонімецькому Шварцвальді (що, зрештою, в перекладі — той самий Чорний ліс). Стара Європа була суцільним

лісом, вмістилищем святинь і кошмарів. Безперечно, це її врятувало. Кочівники Великого Степу могли й справді жахнутися цього океану. Обмеженість краєвиду змушувала любити кожну п'ядь

землі. Коли маєш до диспозиції Велике Ніщо, себто голу рівнину, по якій — скачи хоч десять тижнів — нічого не зміниться, починаєш вірувати у марноту марнот, в нікчемність усіх зусиль, у повну людську неспроможність. Залишається мчати з диким свистом у кількасоттисячній масі таких же знеосіблених одиниць, палити і руйнувати, приносити криваві офіри своїм незрозумілим богам. І розвіятися з попелом по спустошеній рівнині — все одно!

Коли ж довкола тебе — зелені схили й улоговини, починаєш вірувати у тривкість. З'являється усвідомлення дому. Він такий і тільки такий, він тут.

Європейську людину сотворила спадковість.

Ти приходиш у світ в оточенні веж і садів, яким безліч століть. Ти вже безсилий чимось тут нашкодити — навіть якби дуже прагнув цього. Хоч цю архітектуру підглянуто в ландшафту, всі її творці відомі поіменно. Це перемога над марнотою марнот, ці координати сталості й поступальності знаменують собою певні абсолютні цінності, серед яких — людська особистість, окрема, одна і неповторна.

Комуністичний режим волею історії (історії?) зміг запанувати над поляками, чехами, угорцями. Але він завжди сприймався у цих країнах як тимчасове й абсурдне непорозуміння. Настільки не пасував до їхніх площ, арок, соборів, дзвініць, парків і садів. А коли режим не пасує до

людей, то його раніше чи пізніше повалюють.

Європейські міста будувалися особистостями, панами над формою. І водночас — слугами Божими. Про Вертикаль, про цей погляд згори тут пам'ятали завжди. Властиво, вся забудова здійснювалась так, аби задовольнити найвимогливіший смак Небесного Глядача. Цього року я

пережив цілу серію таких сходжень. Дивився на карнавальний Мюнхен з вежі Св. Петера, на неймовірну Флоренцію з дзвіниці катедрального собору Санта Марія дель Фйоре ("Свята Марія квітів" — щось як "Берта лісів"); прикордонне баварське місто Пассау, єпископську езиденцію, розглядав з-над скелястого урвища в околиці Верхнього замку, достеменно понад злиттям в єдину трьох пассауських річок — Ільца, Інна й Дунаю, з яких кожна мала свій колір, однак найбільшу для мене інтригу являв собою таки Дунай — не оперетково

блакитний, як обіцяли путівники, а свинцевий герой давньої української поезії; пізніше мав ще нагоду

побачити Люблін з узвишшя тамтешньої "старувки"; на десерт я приготував собі Львів, до якого періодично маю слабість повертатися, щоправда, цього разу сходження було специфічне — восьмий поверх готелю "Львів", з вікон якого я відкрив для себе цілком італійський ансамбль довкола Замкової гори.

І от, коли це стається, коли там, унизу, маєш це місто —— іграшкове скупчення дахів, балюстрад, вуличок і площ, це напружене трепетання прапорців на вежах і сохнучої білизни

у подвір'ях, починаєш усе на світі дуже любити. До щему, до серцевої зупинки, гостро і болісно. Бачиш, як воно рухається, біжить, летить, співає, кохається. Пізнаєш цю

велику Працю Буття. Іноді бачиш усе до найдрібніших деталей, всю цю матерію — кожного ангела надбрамного, кожен вазонок у вікні, кожен прожилок на листкові. Перебуваєш там, з усіма, невидимий для них, І тут, сам у собі. Щось подібне мав би переживати й Він, коли згори

дивиться на людство.

А втім, до чого тут це? За всіма такого ґатунку "напівмістичними" настроями — тільки ландшафт. Гори. Ліси. Вежі. Сади.

А проте як впливає на нього мова! Наскільки залежний він від культури! Поступова зміна пейзажів південнонімецьких у північноіталійські була для мене значно вагомішим

свідченням подорожі, ніж прикордонний контроль, якого фактично не було. Адже за якісь дві-три години таки відбувся переїзд в іншу культуру — з німецької в італійську, більше

того — в іншу мовну сім'ю — з германської в романську, в іншу поезію, в іншу мелодику, в іншу свідомість, зрештою. Перехід з культури в культуру і з мови в мову здійснювався

майже непомітно, через перехідну тирольську смугу з розбійничими замками на скелястих шпилях і двомовними написами на дороговказах.

Я отямився десь аж перед Вероною: то була цілком інша земля. Пейзаж зробився італійським безповоротно. Нагадував невловність перельотів з мажору в мінор і навпаки

у концертах Вівальді, щось ніби "з журбою радість обнялася". Німецька естетика доглянутості, викоханості, чистоти і твердого добробуту, пишна у своїй дисциплінованості, звільнила простір для естетики руїн. Ця прекрасна захаращеність, несамовита облупленість мурів і дике

проростання з них зелені (початок березня, панове!), ці на кожному повороті явлені пазматичні обійми Життя і Смерті — аж ніяк не хаос. Це Італія, карнавальний варіант

європейського ландшафту. Життя по-італійськи. Смерть по—італійськи. За що їм такий кайф, Господи? — запитував я з чисто варварською східною заздрістю, неспроможний притлумити у собі якусь там одну шістнадцяту крові.

Після доведеної до галерейного глянцу Німеччини це могло здатися повним безладом, я повторюю. Однак це був якщо і безлад, то формально довершений не менш, ніж баварський лад. А отже — то був не безлад, ні, щось цілком інше — Великий Витвір. Геніальна стилізація,

максимальна організованість форми на невловній грані перед безформністю, естетика руїн, як я вже назвав умовно. Баха змінив Вівальді, Генделя — Перґолезі. Це був цвинтар, на якому всі бажаючі

мають право займатися коханням. Їм ніхто й ніколи не дорікне в цьому. Це було відчуття dolce vita, що не покидає ні на хвилину.

З лісів і гір можна творити прерізні комбінації: німецьку — "впорядковану", італійську — "хаотичну", французьку — "легковажну" Які там ще? Іспанську з присмаком крові? Балканську? Карпатську? Скандинавську?

Відчуття форми, а точніше його брак — ось назва всіх наших нещасть. Ми не вміємо й не хочемо робити з життя мистецький твір. Наша бідність — тут не виправдання й не пояснення, а швидше наслідок. Ми не вміємо співіснувати з птахами, квітами і Скульптурами. Наші пам'ятники нагадують злих кровожерних ідолів, а обрані нами правителі — кримінальних мерзотників. Наші будинки, сади, площі (я вже не кажу: заводи, вокзали, летовища) вражені тяжким гріхом безформності. Усе, на чому ще може спинитися око, — полишене не нами, але нами занедбане і осквернене.

У нас не може бути доброго дизайну, адже добрий дизайн — це теж спадковість, це продовження ландшафту.

У нас не може бути доброго театру, кіно, цирку. Як і багатьох інших речей, котрі надто вимагають любити форму, відчувати її абсолютно. А нам завжди натякали, що слід зневажати форму. До речі, як мало в нас поетів, котрі вміють знаходити точні й багаті рими! Бо ми не любимо своєї мови. Погано артикулюємо, інтонуємо. Наші актори фальшиві з першого звуку. Слова просто вибулькують з нас — таке собі напівrозбірливе бубоніння, в якому відсутній

бодай один чутливий нерв.

Відсутність форми — це озвіріння. Це вічна сірість буття, від якої тікають у зашморг. Пейзажі за вікном вагона вдало доповнюють сморід, хамство і переповнення у вагоні.

Цеховий інтер'єр цілком співзвучний загальному виробничому ідіотизмові. Тотальне нищення природи зраджує наше невміння дати собі раду з ландшафтом і обертається нищенням самих себе.

Як і чому це сталося? На тлі волаючої безформності творимо новий міф — кричимо про свою європейськість, наводимо якісь расові, антропологічні, географічні аргументи, сягаємо по Трипілля, скіфів-орачів, по язичництво або, навпаки, християнство, відраховуємо назад цілі тисячоліття, демонструємо писанку або сирного коника. Так, десь було воно, це відчуття форми. Десь було.

Може, причина в нашій незахищеності від Сходу? Може, в тому, що замало вділив нам Господь гір і лісів? Веж і садів?

Можна завалити наші порожні полиці прерізним товаром світового класу — все одно забракне тих, які зуміють його не по-жлобськи розташувати на отих полицях. Можна відкрити безліч приватних крамничок з усякою всячиною — все одно в них забракне дзвіночка при дверях і чемного вітання власника. Щось ми втратили, здається, назавжди. Навіть, якщо мали колись.

Але що робити? Якщо є сенс щось робити. З чого почати?

Ви будете сміятись, але я скажу так: навчити школярів відрізняти сонети від октав. Окситонні рими від парокситонних. Питальне речення від окличного.

З

І звідки ти там узявся, такий розумний, спитаєте ви. Візу до Німеччини мені підписав Райнер Марія Рільке.

Боронь Боже, я не хочу цим зауваженням прирівняти його до дрібного урядовця з відділу віз та реєстрацій. Маю тут на увазі цілком іншу візу. До цілком іншої Німеччини.

Яко гість міста Мюнхена і вілли "Вальдберта" я досить часто був рекомендований "перекладачем Рільке". Насправді все значно складніше: я настільки ж люблю цього поета, наскільки й не розумію у найвизнаніших здобутках. Мене завжди приваблював інший Рільке — той, до якого звикли ставитись легковажно. Недооціненний і майже проіґнорований ранній Рільке, Проторільке, Рільке дев'яностих років, Рільке-студент, Рільке-богема, празький та

мюнхенський Рільке. Той, про якого зазвичай відгукуються як про "ще не-Рільке".

У двадцятидворічному віці я на дозвіллі (яке, зрештою, становило добрих три чверті всього відміряного мені Львовом часу) переклав низку ранніх його поезій, орієнтуючись переважно на впізнаване. Наприклад, на краєвиди старої Праги, в якій на той час устиг побувати тричі. Можна припускати, що в тому перекладанні було більше захоплення Прагою, ніж самим Рільке. І все ж мої тодішні спроби дехто похвалив. Я поквапився запропонувати їх редакції "Всесвіту' — не минуло й десяти років, як вони побачили світ. Заради справедливості мушу визнати, що ці неповних десять років редакційного вилежування пішли моїм перекладам на користь — я неодноразово повертався до них, правив, чистив, збагачував, перекроював синтагми і силаби, словом, знущався, як міг, аж поки не полюбив остаточно, на цей раз уже незалежно від празьких сантиментів. Щоразу мені здавалося, ніби я вже осягнув у цій справі певну досконалість, але через рік-другий виявлялося, що ні, що досконалості не досягнути, а

вдосконаленню немає меж, і це наштовхує на ризиковану думку, що, якби означені вірші "ще не-Рільке" в моїх перекладах не були досі опубліковані "Всесвітом", то, можливо, вони й далі робилися б усе досконалішими й досконалішими.

Його "Повість про кохання і смерть корнета Крістофа Рільке" {мовою оригіналу, певна річ) була подарована мені в один із чергових днів народження. Самому Рільке вона, за його словами, теж була подарована. Червневої ночі 1899 р. він записав її в тісній комірчині невідомого заїзду, скажімо, десь у Каринтії. Спостерігаючи з вікна химерну гру хмар, вітру і місяця, Рільке зненацька почув ритм: "reiten, reiten, reiten", — "гнати, гнати, гнати". Уранці "Корнет" був готовий. Рільке почував себе всемогутнім і гордим, як павич. Так, буває, коли занадто повіриш у тобою ж самим написане. Зрештою, віра ця не зовсім безпідставна.

Історію виникнення "Корнета" Рільке розповів значно пізніше, влітку 1926 р., за кілька місяців перед смертю, княжні Марії фон Турн унд Таксіс-Гогенлое, перебуваючи в її замку Дуїно поблизу Трієста, на Адріатиці. Уважному читачеві назва замку, звісно, нагадає про "Дуїнезькі елегії" — один з найшаманськіших у світовій філософській ліриці циклів, розпочатий саме в Дуїно ще у 1912 р" а завершений десятьма роками пізніше у вежі Мюзо, кантон Вале, Швейцарія.

По суті справи, він був бездомним, цей Рільке. Мандрував з одного замку в інший, з вежі у вежу, немов заблукалий в іншу епоху міннезінґер, підтримуваний лише вигасаючою шляхтою, гемофілічними уламками старого європейського рицарства, схильними до опіуму, спіритизму і декадансу. Так, спіритизму, безперечно! Бо чим, зрештою, є "Корнет", як не викликанням духів?

Кілька років я не наважувався його перекладати. Так, наче знав, що зроблю це там, неподалік Мюнхена, де Рільке дев'яностих лишився у вигляд меморіальних табличок і кав'ярні "Луїтпольд" на Брієннерштрассе, 11.

Я запізнився десь так на тиждень. Артистична та інтелектуальна еліта Мюнхена саме завершила серію богемних акцій під загальним гаслом "Rilke comeback". Діялося все це у задимлених кнайпах пролетарсько— мистецького мюнхенського передмістя Пазінг, повз яке

я щодня курсував електричкою і в якому Рільке дев'яностих, здається, квартирував. Акції, з англомовною назвою включно, нагадували швидше вшанування померлої від СНІДу рок— зірки, аніж найвитонченішого поета початку століття, і це, як на мене, є свідченням того, що "Рільке назавжди".

Я запізнився, але не відмовився від "Корнета". Зрештою, чим гірша вілла "Вальдберта" від замку Дуїно? Від вежі Мюзо? Тільки тим, що хворобливі принци і принцеси по ночах не займаються тут столовертінням? Тоді я займуся ним. Я вирішив спробувати простір своєї кімнати. Як у ньому писатиметься? І про що? З точки зору матеріальної все було доведено до абсолюту. Електронна друкарська машинка з пам'яттю, від самого тільки шрифта якої можна було

впасти у тихий екстаз, безліч тоненьких різнокольорових олівців, вікна на південь з Італією та соснами, дві грубезні паки винятково білого й пахучого паперу (які, до речі, вирішально вплинули на мій подальший вибір — писати "Московіаду")...

Існує точка зору, що Рільке вигадав свою причетність до великого шляхетського роду. Що, порпаючись у давніх хроніках І догоджаючи дрібноміщанському снобізмові, відкопав корнета Крістофа Рільке, свого нібито предка, який зовсім юним загинув у військовій кампанії проти турків 1663 р. Що насправді той Крістоф, навіть якби існував, то ніякого стосунку до родини Рільке, справіку службовців і купців, не мав би.

Усе це стверджуючи, біографи та дослідники поета забувають про одну ненаукову річ, яка в цій ситуації, здається, забуватися не повинна. Про містику. Про містику червневої ночі 1899 р., коли "Корнет" був явлений. Про містику душі, яка за вітром, хмарами і місяцем вгадує ритм.

Про містику крові, яка говорить сама в собі і через двісті років, і через тисячу. Про містику тексту, який оточив мене своєю прозорою щільністю у перших днях лютого 1992 р.

...Випаленою сонцем рівниною мчить військо. Сини найблискучіших родів Європи рухаються все далі на схід, назустріч ворогам, туркам, Азії. Готується велике, можливо вирішальне зіткнення двох світів — Хреста і Півмісяця, Свободи і Деспотії, Особистості й Маси. Цей сюжет нам дуже близький — навіть географічне. Адже описана в "Корнеті" випалена рівнина, хоч і є Угорщиною, а ще точніше — метафорою, а проте може бути і диким полем нашої історії. Війни з турками — чи не найміцніша з історичних ниток, котрі все-таки, попри все, не дивлячись ні на що, в'яжуть нас із Європою. І коли 1683 р. — через двадцять років після описаної Рільке героїчної смерті корнета — в битві під Віднем фатально злютовані європейські сили вільних людей перемогли 300-тисячну султанову армію рабів, то цим назавжди було покладено край азіатським інвазіям на Захід (визвольний похід червоної армії 45-го року — дещо інше).

Втім, турків у сьогоднішній Німеччині повно. Замітають вулиці, чистять взуття, торгують м'ясом. Це також наслідки битви під Віднем.

(В якій, до речі, загинув смертю хоробрих, "смертію смерть поправ", такий собі Станіслав, граф Потоцький, двадцяти років, командувач підрозділу легкої кінноти; Колись його ім'я відібрали в нашого міста. І тим самим спрофанували не тільки пам'ять героя Віденської битви, польського (зрештою, українського) вояка, а й пам'ять тих сотень і сотень своїх, козаків, що теж не повернулися з-під Відня живими; спрофанували не тільки нашу європейськість, а й пам'ять про нашу колишню європейськість, а також ідею вільної особистості та — найголовніше — спадковості)...

Бо європейську людину сотворила спадковість.

І коли вона порушується, настає порожнеча, патріотично прикрита Франковим іменем.

Це, однак, деякий публіцистичний ухил. А що там наш "корнет"?

Так багато всього закодовано в ньому! Спробую дещо вичленити, бодай пунктирно.

По-перше, культ жінки, в ім'я Якої все й діється, — культ матері ("хтось повів мову про матір") та коханки ("дух жіночих розпашілих шат"), зрештою, й самотня напівзруйнована колона у випаленому степу згодом виявляється Божою Матір'ю (стовп істини та цноти).

А отже — культ високого еротизму, легкого й довільного, з кавалерськими, куртуазними, танечними символами, що витоки свої знаходять, напевно, ще в середньовічному "Романі про троянду".

А звідси — і культ пригод, культ чоловічої доблесті та бойової етики, зафіксованої в незліченних кодексах, а ще більше в серцях і легенях: "Моя добра мамо, пишайтесь: я несу прапор". Своє вміння красиво померти корнет Рільке довів так само переконливо, як і вміння красиво кохатися. І все протягом однієї ночі — максимальна ущільненість буття.

Бо перед нами — казка про яскравість і гостроту переживань, про цей великий театр єдиного глядача Бога, як уявлялося кожному в ті підкреслено театральні часи. Кожен жест диктувався естетичною необхідністю, адже Глядач бачив згори все, і Вистава мусила Йому сподобатись (так мимоволі повертаємось до феномену відчуття форми).

А тому, по-останнє, не забудьмо й про культ мови, свідомо піднесеної, баладної, ритмізовано-штучної, романтичної — словом, німецької. Усі іменники в ній досі пишуться з великої літери, бо це назви — речей, рослин, людей, міст, напоїв, і, можливо, саме тому так багато слів з великої закрадається до мене сюди, в ці українські нотатки...

"І даватимуть собі сотні нових імен, а тоді їх назад забиратимуть, але тихо і ніжно — так із вуха сережку знімають.

4

Щось подібне — втечу в середньовіччя з його замками І вежами — вчинив свого часу король Баварії Людвиг Другий. Мав у своєму монаршому розпорядженні чи не найгірший для монархів час — другу половину тупого й безкрилого, загрузлого в матеріалізмах і позитивізмах XIX ст. Пішов від свого часу геть.

Спочатку в лісову самотність, вибудувавши для себе кілька замків посеред альпійського безмов'я.

Пізніше — у смерть (у вічність?), на 41-му році життя канувши в глибини Штарнберзького озера. Існує версія, що його втопили. Існує також версія, що був божевільним. Як доказ, наводять беззастережне захоплення, послідовне і чимось аж нав'язливе опікування композитором Вагнером та довжелезним виводком його оперових персонажів, усіх цих трістанів та ізольд. Справді, всі найгучніші Вагнерові прем'єри відбулися у Мюнхені.

Натомість боявся живих людей. Боявся радників і дипломатів, банкірів і промисловців. Може, й мав у тому рацію.

Сяйливий дегенерат, він став прапором для пізніх декадентів. Метерлінк, здається, щось там присвятив йому.

Нині його розмножують на кольорових поштівках і пивних етикетках. Його замки — втілення божевільних фантазмів та кічу — Ліндергоф, Нойшванштайн, ці еклектичні химери з водяним опаленням, дають баварській скарбниці вагомий туристичний прибуток — переважно від дурнуватих американців, які саме в Людвигових замках

вбачають істинний "дух Європи" і таким чином задовольняють свій майже статевий потяг до неї.

Його називають Лебединим Королем. Цей символ часу і враженої вимиранням аристократії зробився товарним знаком баварського добробуту.

А втім, до чого тут моя звинувачувальна патетика? Хто дав мені право? Хіба я забув про карнавал, про це вічне оновлення? Про це безперестанне жонглювання суттю?

Я ж бачив його на карнавалі, де він був маскою!..

5

До карнавалу я маю те відношення, що я Патріарх Бу-Ба-Бу. Тобто іноді я буваю ним — зодягнувши пурпурову мантію та корону зі срібної фольги, трохи блазенську, трохи монаршу. Дивний це взагалі персонаж — напівсвітський, напівдуховний. напівп'яний.

Я прибув до Баварії саме вчасно — у розпал фашінгу. Це найдовший карнавал року, безперервний ланцюг забав І пиятик, що тягнеться понад два місяці — аж до передвеликоднього посту.

І що найперше впало у вічі?

Кількість перехожих мюнхенців з волоссям, фарбованим, на зелено або червоно, зростала з кожною годиною мого перебування. Серед таких смарагдово-пурпурових ундін навіть сімдесятирічні бабеги не становили надзвичайної рідкості. Зимові дерева були обсипані ліхтарями. Вечірніми електричками подорожували Маври і Паяци, а сонми Янголиць у стилі панк перепурхували з однієї кнайпи до іншої слідом за Чортиками та Римськими Легіонерами. Поза тим загальна атмосфера була достатньо спокійною, аж ніяк не криміногенною і саме

тому, на мій погляд, не зовсім святковою. Усі надії тепер я покладав на Венецію, де, як і в решті Старої Європи {в Авіньйоні, Картахені та Антверпені) відбувалося щось подібне і де, на відміну від загрузлого у власній добропорядності Мюнхена, кров моя мала б закипіти вже тільки від того, що там прийнято ходити зі стилетами і стріляти в небо зі стінгерів. Цілі дивізії найманих убивць і ревнивих месників, користаючись плащами, шпагами і масками, нишпорять у пошуках своїх потенційних жертв з єдиним прагненням — раз і назавжди спустити їхні веселі карнавальні тіла на дно дещо смердючих і романтичних каналів.

Забігаючи наперед, скажу, що не встиг упіймати венеціанського карнавального шестя навіть за хвіст — коли я врешті опинився у цьому ірреальному місті, було вже цілих три дні, як усе скінчилося й розпочався піст. Завдяки чому я все-таки зміг там що-небудь побачити — з базилікою Св. Марка і Оспітале делля П'єта включно, а найголовніше — відчути всією кров'ю цю потаємну вологість мініатюрних садів у внутрішніх альковних подвір'ях монастирів і палациків (початок березня, панове!),

Хочу цим лише зауважити, що венеціанський карнавал по-своєму тривав далі, навіть після великопісної середи...

Повертаючись хронологічно до Баварії, додам, що напруга дійства все-таки зростала, особливо з середини лютого, після Валентинового дня з його обов'язковим ритуалом поїдання шоколадних сердець. Спорадично виливаючись у чергову маніфестацію дурнів і товстунів, карнавал самовдоволено переходив у завершальну стадію. Телевізія транслювала велике збіговисько "карнавальствуючих" в Аахені блазнів: національна еліта Німеччини та Франції з'їхалася туди в черговий раз, аби позмагатися в дурощах. Сам геній міжнародної політики, міністр закордонних справ маестро Геншер, увінчаний блазенсько-монаршою короною (щось на кшталт Патріарха Бу-Ба-Бу), виголошував пародійні тиради на межі пристойності, а доктори філософії та Нобелівські лауреати, загримовані під пастухів і сажотрусів, надривали боки від його, геншерівських "залепух". о

Чи не тому так багато несосвітенних дурниць натворено в нашій історії, що ми для власних дурнів і товстунів не відвели хоча б однієї карнавальної площі, помістивши їх натомість у зали для пленарних засідань? Ми не надали самим собі відповідного часу і простору для видурнювання, тож змушені видурнюватися повсякчас і повсюдно. Адже карнавал — це ще й нейтралізація дурощів через їх звеличення. А ми, на жаль, нейтралізували щось протилежне.

Якісь рештки Великого Карнавалу, здається, ще маємо:

в різдвяних вертепах, маланках. Утім, я не етнограф і не етнолог, не буду категоричним. Знаю лише, що справа знову фатальним чином полягає в одному й тому ж самому:

відчуття форми або відсутність його. Дурнів і товстунів можна висміювати на площах, а можна обирати в парламент. Справа смаку.

Апогей фашінгу настав у трояндовий понеділок, 1 березня. Як розперезалися німці! Вони загатили площі і вулички середмістя. Вони тільки те й робили, що дудлили, жерли, тевкали, плямкали, горлали, галакали, гуцикали, випорожнювалися, видурнювалися, тупали, скакали, плескали, ґелґотали, шварґотіли, молотили, пекли, мастили, грали, співали, злягалися, цілувалися, наливалися тощо. Я їх ще не бачив такими і не знав, що вони такими бувають (буяють себто). Не німці, а шаленці якісь! Не баварці, а збоченці! Вони звели докупи всі принади і всі петарди.

Уже в середу місто виглядало по-старому — чистота і вилизаність поверхонь, змита з волосся фарба, посипані попелом голови. Останнього, звісно, насправді не було: це таке моє авторське перебільшення. Карнавал остаточно виграв свою велику битву з Постом, у зв'язку з чим навіть великопісна середа ("попільна середа" по-німецьки} — день зосереджено-глибокої скорботи й задуми —

розглядається життєлюбами теперішньої Європи виключно як нагода поласувати рибними делікатесами з білим вином.

Це болісно-солодке свято під назвою Життя залишається найвищою цінністю навіть у дні печалі та аскетизму.

Хтось, однак, може забачити в цьому лише черговий прояв апокаліпсису. І буде близький до істини.

6

Майже все з описаного мною вище є моєю ж вигадкою. Щось я побачив, але не так, чогось іншого не побачив зовсім, щось іще приплів суто від себе. Зрештою, тут усе суто від мене. Я нічого не нав'язую й не узагальнюю.

Виправдовує мене тільки одне. Я не став би цього писати, якби Сашко Ірванець одного разу не подарував мені величезну настінну, виконану в масштабі 1:750000, мапу об'єднаної Німеччини з зеленими улоговинами та коричневими хребтами гір. Ця мала надовго (чи не назавжди?} стала для мене одним з найпоетичніших малярських творів. Я взагалі шаную географію, цю найточнішу і найбезстороннішу з наук. Тому відповідаю принаймні за географічну достовірність усього викладеного.

Про що я не написав, хоч міг би? І про що я не зміг би написати?

Про поступове вживання в мову, в цей гайдеггерівський "дім буття", з якого спершу виловлюєш розрізнені сигнали окремих слів, які, однак, аж ніяк не хочуть складатися у щось змістовніше від себе самих; а проте, їх робиться дедалі більше, і от уже виринають цілі острови ясності з темних надр стихії, аж врешті, одного чудового вечора, під кінець третього місяця своїх мандрів, зненацька усвідомлюєш:

"А я, виявляється, вже розумію. Розумію все, про що вони говорять ось тут, в одній зі мною електричці. Просто чую і розумію"... (Безногий навчився ходити. У безвухого виросли вуха).

Про інший дім буття, себто про храми, про церкву Св. Каетана (ах, ці тільки баварські святі — вони чудові у своїй локальності!) — білу і барокову всередині, куди я приходив по десять хвилин рівноваги і спокою, однак найчастіше бував ще більше приголомшений перенасиченістю її густої ліпнини...

Про бароко я взагалі майже не сказав, як і про монастир Андехс, де ченці-бенедиктинці варять пиво і настоюють дивні наливанки за рецептами таємних зільників XII ст., про бароко, знову про бароко — про храм Св. Миколая та Єлизавети, про панотця, котрий саме провадив урок релігії, але то було швидше мистецтвознавство: лагідний, мов голуб, він звертав погляди вгору — на буйну Ціммерманову орнаменталістику; в сусідній каплиці лежав під мармуровою плитою Карл Орф, автор "Карміна Бурано", цієї лайдацької меси, цих волань і жалінь середньовічних пияків та збоченців, покладених ним на різку пронизливу музику через вісімсот років їхнього припадання пилом десь на дні монастирського скрипторію...

Про ще одне бароко, про катедральний собор Св. Стефана в Пассау і про ритуальні співи з танцями й бубнами на площі перед ним — крішнаїтська громада теж, вочевидь, готувалася до свята Воскресіння Господнього, котре мало настати завтра, 19 квітня...

Про інший танець — про танець ляльковых морісків на вежі нової ратуші в Мюнхені, щодня, об одинадцятій, спеціально для японців з відеокамерами, над виповненою людом площею Св. Марії, чи, коротше, Марієнплятц...

Про Марієнплятц я обов'язково написав би окремо, як і про чорношкірого міма, котрий з артистизмом і пластичністю

екваторіального принца вичавлював із юрби все, що міг, і поступово перетягнув до свого невидимого балагану кваліфіковану більшість заблуканих на площі роззявляк...

Про індіанців-кечуа, про їхню мандрівну музику, як і про італійців, греків, хорватів і турків, згаданих лише побіжно, про їхні страви І напої, про впливи географії, біології та місячних циклів (у сенсі астрономічному) на розташування ресторанів і таверн, про дивовижні слова, що не піддаються аналізові й означають рожеві, білі й червоні вина всіх часів і народів...

Про міста, від яких мені лишилися тільки плани, схеми і умовні знаки, що за ними досить легко зорієнтуватись у маршруті, однак маршруту як такого вже не передбачено, у зв'язку з чим тішуся просто назвами: Равенна...

Про закапелки музеїв, про все золото світу, зібране в них, про чудернацькі експозиції: ляльок, гральних автоматів, нічних горщиків, посмертних масок, воскових фігур, екіпажів, карет і ярмаркових атракціонів, з чого випливало безліч висновків щодо людини й цивілізації, однак я не встигав їх запам'ятовувати...

Про це безконечне і бездоганне піклування духовного матеріальним, про це постійне меценатство незліченних театрів, бібліотек і галерей, про цю культуру, увесь цей пишний баласт, про знаки, послані нам колись зі стін і стель палаців та храмів, що їх ми вже не встигаємо навіть побачити, а не те що зрозуміти...

Про римського імператора Августа і про Мартіна Лютера, що ховався в його місті від інквізиції, або про Байрона, що вибрав для квартирування саме той будинок, з вікон якого видно могилу Данте...

Про графіті, про обмальовані вагони і мури, про череп і кості і напис на старих венеціанських каменях: "Чому цей СНІД засраний?"

Про безліч інших загроз, навислих над цими містами, про незліченні кризи та депресії, жодна з яких нам і не снилася...

Адже справа в тому, що ми по-своєму щасливі. І в цьому нам слід віддати належне — ми щасливі тим, що нічого про світ не знаємо. Ми ще тільки готуємося здійснити свій перехід через Альпи.

І якщо протистояння систем направду скінчилося, а міф про Європу не є черговою штучкою наших коханих ідеологів...

Але не забігаймо вперед. Географію слід починати з азів. Для нас вона ще не починалась.